

การวิเคราะห์วรรณกรรมลำเรื่องต่อกลอนทำนองขอนแก่น : กรณีศึกษา หมอลำอร่าม มุงคำภา
The Study and Analysis of the Lyric from the Dramatic Mawlam Performance in Khon Kaen Style
: As Performed by Mr. Aram Moongkhampa

บุญจันทร์ เพชรเมืองเลย¹, รองศาสตราจารย์สำเร็จ คำโม่ง²
 Boonjan phetmumgloe¹, Samret Commong²
 ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
 Boonjan.petmumgloe@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความเรื่องนี้มี ความมุ่งหมาย เพื่อศึกษาชีวประวัติของหมอลำอร่าม มุงคำภา และวิเคราะห์วรรณกรรมลำเรื่องต่อกลอนทำนองขอนแก่น ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ศึกษาข้อมูลโดยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก และนำเสนอข้อมูลโดยการพรรณนาวิเคราะห์พบว่า

ภูมิหลังของหมอลำอร่ามไม่ได้เกิดมาในครอบครัวที่เป็นหมอลำ แต่ด้วยฐานะที่ลำบากจึงทำให้หมอลำอร่าม มุงคำภา ได้เรียนรู้หมอลำจนประสบผลสำเร็จและมีความเชี่ยวชาญ ซึ่งเป็นเวลากว่า 47 ปีแล้ว ที่หมอลำอร่ามเป็นศิลปินหมอลำเรื่องต่อกลอนทำนองขอนแก่น โดยเป็นทั้งผู้แสดงและผู้กำกับการแสดง จนกระทั่งปี พ.ศ. 2548 หมอลำอร่ามได้รับยกย่องให้เป็นศิลปินร่วมสมัยจังหวัดขอนแก่น ทำให้เกิดความภาคภูมิใจต่อวงศ์ตระกูลเรื่อยมา

จากวรรณกรรมลำเรื่องต่อกลอนทำนองขอนแก่น เรื่องปริญาไม่เลือกงาน ของหมอลำอร่าม มุงคำภา ทำให้ค้นพบว่าแก่นเรื่องเน้นการสร้างความคิด ส่วนโครงเรื่องมีเรื่องเดียวโดยเข้าใจง่ายไม่ซับซ้อน ตัวละครมีนิสัย 2 ลักษณะ คือ ฝ่ายดี และฝ่ายไม่ดี ซึ่งตัวละครฝ่ายดีจะมีความกตัญญูต่อผู้มีบุญคุณ ส่วนตัวละครฝ่ายไม่ดีมีนิสัยขี้เกียจ และเลือกงาน ส่วนฉากจะแสดงถึงวิถีชีวิตชนบทกับเมืองหลวงในปัจจุบัน และฉากที่เป็นนามธรรมนั้นจะพรรณนาเกี่ยวกับจารีตประเพณีของอีสาน

คำสำคัญ: อร่าม มุงคำภา, ลำเรื่องต่อกลอนทำนองขอนแก่น, วรรณกรรม

Abstract

This article is to inform the biography of Mr. Aram Moongkhampa, the distinguished mawlam singers in Khon Kaen style and the lyric analysis after the studying as follows:

Mr. Aram Moongkhampa was born in the hard to do family so that he gradually learn how to sing and perform the dramatic mawlam performance in order to earn living beside farming. He has worked as the lead actor, the director, the lyric composer, the playwright, the choreographer, the organizer, even the owner of the mawlam band for more than 47 years up to the present time. The performance of his has been popular and outstanding to the audience for long years, till he has received many honored awards to reinforce his pride.

“The Graduate Who Never Deny Job” is the play script of Khon Kaen styled mawlam drama written by Mr. Aram Moongkhampa. The story within told about 2 contrary roles, one is good and another is bad even both are the graduates. The good one never denies jobs even the tiring and low paid. He is the grateful who heartily repays the done favour. But the bad one denies almost every job because of being lazy and waiting for high paid jobs. He is an ungrateful person too. When performing, Mr. Aram Moongkhampa present the Thai Noortheast cultural dance and music with beautiful costumes too.

Keywords: Aram Moong khampa, Dramatic mawlam performance in Khon Kaen styles, lyric.

บทนำ

บทความนี้เป็นข้อค้นพบบางส่วนจากการทำโครงการวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์บทบาทลำเรื่องต่อกลอนทำนองขอนแก่น กรณีศึกษา : หมอลำอร่าม มุงคำภา โดยเริ่มจากผู้วิจัยเห็นว่าการแสดงหมอลำในปัจจุบันนี้ ได้พัฒนาอย่างรวดเร็วตามยุคสมัยจนกลายเป็น ธุรกิจบันเทิงที่สร้างรายได้ให้กับสำนักงานหมอลำ และคณะหมอลำเป็นจำนวนมาก หากย้อนกลับไปในอดีตจะพบว่า หมอลำได้ปรับเปลี่ยนมาทั้งหมด 5 ยุคด้วยกัน คือ หมอลำผีฟ้า หมอลำพื้น หมอลำกลอนหรือลำคู่ หมอลำเรื่องต่อกลอนหรือลำหมู่ และหมอลำซิ่ง (ราตรีศรีวิไล บงสิทธิพร, 2554) ยุคที่ทำให้ลูกหลานชาวอีสานได้มีส่วนร่วมในการแสดงหมอลำทำให้เกิดรายได้มากที่สุด คือ ยุคหมอลำเรื่องต่อกลอน ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2475 – 2485 ส่วนในปี พ.ศ. 2485 -2510 นั้น หมอลำเรื่องต่อกลอนยังลำแบบสมัยเก่าโดยมีเครื่องดนตรีประกอบลำคือแคน และกลองชุดเท่านั้น จนมาถึงปี พ.ศ. 2510 จึงมีเครื่องดนตรีที่หลากหลายนขึ้น (ประมวล พิมพ์เสน, 2546) ซึ่งใกล้เคียงและสอดคล้องกับช่วงที่ปราชญ์ชาวบ้านผู้ที่มีความเชี่ยวชาญหมอลำเรื่องต่อกลอนทำนองขอนแก่น คือ หมอลำอร่าม มุงคำภา ได้เข้าสู่วงการหมอลำเรื่องต่อกลอน เมื่อปี พ.ศ. 2511 ยิ่งทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจอยากศึกษาหมอลำเรื่องต่อกลอนมากขึ้น เพราะหมอลำอร่ามเป็นผู้มากด้วยประสบการณ์เรื่องหมอลำเรื่องต่อกลอนทำนองขอนแก่นเป็นอย่างมาก และยังได้รับยกย่องให้เป็นศิลปินร่วมสมัยของชาติ จังหวัดขอนแก่นอีกด้วย (อร่าม มุงคำภา , สัมภาษณ์. 1 พฤศจิกายน 2557)

ในการแสดงลำเรื่องต่อกลอนทำนองขอนแก่นนั้น จำเป็นต้องใช้ผู้แสดงเป็นจำนวนมาก เพราะการแสดงเหมือนกับละครทีวี 1 เรื่อง และเรื่องที่ใช้ทำการแสดงมักใช้เวลาประมาณ 5 ชั่วโมง เรื่องที่ใช้แสดงลำเรื่องมีอยู่ 2 ประเภทคือ เรื่องที่มาจากวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน และเรื่องที่ประพันธ์ขึ้นตามยุคสมัยของสังคม ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้นำลำเรื่องที่ประพันธ์ขึ้นตามยุคสมัยของสังคมมาทำการศึกษา ดังนั้น ผู้ประพันธ์วรรณกรรมบทลำเรื่องต่อกลอนทำนองขอนแก่นจะดูบริบทของคณะหมอลำก่อนว่า ตัวเด่นในคณะเป็นใคร ตัวเด่นในที่นี้ก็คือ ดูที่รูปร่าง นาดตา และมีน้ำเสียงที่ดี แล้วจึงจะประพันธ์บทการแสดงและกลอนลำให้หมอลำนำไปท่องจำเพื่อทำการแสดงต่อไป แต่ในปัจจุบันนี้ผู้ประพันธ์ลำเรื่องต่อกลอนมีอายุขัยที่มากขึ้น และมีจำนวนน้อยลง ผู้แสดงลำเรื่องต่อกลอนส่วนใหญ่จะทำหน้าที่เป็นผู้แสดงอย่างเดียวซึ่งไม่ได้เป็นผู้ประพันธ์ด้วย จึงทำให้ผู้ประพันธ์มีปริมาณน้อยและอาจเป็นไปได้ว่าในอนาคตข้างหน้าบทลำเรื่องต่อกลอน คงจะต้องมีการปรับเปลี่ยนโดยการนำเอาเพลงลูกทุ่งมาร้องแทนบทลำเรื่องทั้งหมดก็เป็นไปได้

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงได้นำบทกลอนลำเรื่องต่อกลอนทำนองขอนแก่นเรื่องปริญาไม่เลื่องงาน (ลูกกตัญญู) ของหมอลำอร่าม มุงคำภา มาทำการวิเคราะห์วรรณกรรม เพื่อให้ทราบถึง แก่นเรื่อง/เรื่องย่อ โครงเรื่อง ตัวละคร และฉาก ของวรรณกรรมกลอนลำเรื่องต่อกลอน และเพื่อให้ทราบถึงแนวทางในการสร้างบทวรรณกรรมลำเรื่องต่อกลอน เมื่อศึกษาจนได้ทราบแล้วผู้วิจัยจึงได้นำความรู้จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ มาทำการประพันธ์บทลำเรื่องต่อกลอนทำนองขอนแก่นขึ้นจำนวน 1 เรื่อง ตามรูปแบบที่ได้ศึกษาค้นคว้า และให้ผู้เชี่ยวชาญได้ทำการตรวจสอบความถูกต้อง และความเหมาะสม หลังจากนั้นจึงทำการจัดทำเป็นหนังสือเผยแพร่ให้ตามสถาบันการศึกษาในระดับประถมและระดับมัธยมได้นำไปใช้ประโยชน์ต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาชีวประวัติ ของหมอลำอร่าม มุงคำภา
2. เพื่อวิเคราะห์วรรณกรรมลำเรื่องต่อกลอนทำนองขอนแก่น เรื่อง ปริญาไม่เลื่องงาน (ลูกกตัญญู)

วิธีดำเนินการวิจัย

1. บุคคลเป้าหมาย การวิจัยในครั้งนี้ อาศัยขอบเขตภายในเนื้อหากลอนลำเรื่อง ของหมอลำอร่าม มุงคำภาเป็นหลัก โดยศึกษาข้อมูลที่เป็นสมุดบันทึกกลอนลำเรื่อง และสื่อวัสดุบันทึกเสียงต่างๆ ที่บันทึกการแสดงลำเรื่องต่อกลอนทำนองขอนแก่น โดยเลือกกลอนลำเรื่องที่ได้รับคามนิยมจำนวน 1 เรื่อง เกณฑ์การคัดเลือก คือ เป็นที่รู้จักแพร่หลาย ได้รับการบันทึกแผ่นเสียง และได้รับการจดลิขสิทธิ์

2. ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้อ้างอิงแนวคิดเชิงวิชาการของงานวิจัย ได้แก่ เนื้อหาเกี่ยวกับชีวประวัติครุผู้ประพันธ์กลอนลำและครุหมอลำ ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับหมอลำ ลำเรื่องต่อกลอนทำนองขอนแก่น ฉันทลักษณ์ และศิลปะการเลือกใช้ภาษาวรรณกรรมร้อยกรองอีสาน และสังคมวิทยาและคติชนวิทยา

3. ศึกษารวบรวมข้อมูลโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การวิพากษ์งานวิจัย การบันทึกภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหวแล้วถอดข้อความจากข้อมูลที่บันทึกไว้ในการแสดงลำเรื่องต่อกลอนทำนองขอนแก่นเรื่องปริญาไม่เลื่องงานจากแผ่นบันทึกข้อมูล โดยมีขั้นตอนการวิจัยดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาภูมิหลัง

ขั้นตอนที่ 2 ศึกษาวรรณกรรม

ขั้นตอนที่ 3 ตรวจสอบผลการวิเคราะห์วรรณกรรมลำเรื่องต่อกลอนทำนองขอนแก่น

ผลการวิจัย

จากการศึกษาชีวประวัติของหมอลำอรั่ม มุงคำภา ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาและได้ทราบผลการวิจัยอยู่ทั้งหมด 7 ประเด็น ดังนี้

จากการศึกษาภูมิหลัง การศึกษา และอาชีพ พบว่า หมอลำอรั่ม มุงคำภา เกิดเมื่อวันที่ 19 เมษายน ปี พ.ศ.2496 ปัจจุบันอายุ 62 ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 14 หมู่ที่ 12 บ้านหนองแสง ตำบลพระลับ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น มีพี่น้องร่วมกันทั้งหมด 4 คน สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 สมรสกับ นางพินิต์ทราตรี มุงคำภา มีอาชีพทำนา และเป็นหัวหน้าคณะหมอลำเรื่องต่อกลอนทำนองขอนแก่น

จากการศึกษาการเรียนรู้หมอลำ พบว่า หมอลำอรั่มเริ่มเรียนรู้ศิลปะหมอลำ เมื่อ ปี พ.ศ. 2511 กับครูสายทอง รุ่งลำเพลิน ที่จังหวัดขอนแก่น และได้แสดงหมอลำในเรื่องแก้วหน้าม้า ซึ่งได้รับบทเป็นทั้งพระเอก และตัวตลก และเมื่อปี พ.ศ. 2512 ได้ย้ายไปอยู่กับคณะชลยุทธศิลป์รุ่งลำเพลิน ความสามารถของหมอลำอรั่มที่อยู่กับวงหมอลำ คือ ประพันธ์กลอนลำ เล่นดนตรี เป็นหมอลำ เป็นทางเครื่อง และตัวตลก และหมอลำอรั่มก็ได้ย้ายไปอยู่กับหมอลำอีกหลายคณะเป็นเวลากว่า 20 ปี ที่หมอลำอรั่มได้แสดงเป็นพระเอก ตัวตลก และนักดนตรี ร่วมกับวงต่าง ๆ ซึ่งไม่น้อยกว่า 40 คณะ ผ่านการแสดงหมอลำประมาณ 50 เรื่อง มากกว่า 1,200 เวที เป็นผู้จัดการวงหมอลำคณะขอนแก่นอีสานศิลป์ แสดงหมอลำครั้งแรกคือลำเพลิน พ.ศ. 2512 ได้ค่าตัว 5 บาท โดยแสดงเป็นตัวตลก และต่อมาแสดงเป็นพระราชาได้ค่าตัวคืนละ 10 บาท แสดงเป็นพระเอกได้ค่าตัวคืนละ 20 บาท และแสดงลำเรื่องต่อกลอนในปี พ.ศ. 2516 โดยแสดงเป็นตัวตลกและเล่นดนตรีได้ค่าตัว 40 บาท และในปี พ.ศ. 2529 จึงได้ค่าตัววันละพันกว่าบาทตามลำดับ

ภาพที่ 1 แสดงภาพหมอลำอรั่ม มุงคำภา ลำเรื่องต่อกลอนทำนองขอนแก่นในอดีต

จากการศึกษาองค์ความรู้หมอลำ พบว่า หมอลำอรั่มได้คลุกคลีอยู่กับคณะหมอลำจนเกิดองค์ความรู้ ได้แก่ 1) องค์ความรู้ในการบริหารจัดการวงหมอลำเรื่องต่อกลอน 2) องค์ความรู้ในการสร้างผลงานวรรณกรรมอีสาน 3) องค์ความรู้จากการแลกเปลี่ยนระหว่างนักปราชญ์และบัณฑิต และ 4) องค์ความรู้ที่ได้จากการเป็นศิลปินร่วมสมัย

จากการศึกษาการถ่ายทอดองค์ความรู้หมอลำ พบว่า หมอลำอรั่ม ได้ใช้ประสบการณ์จากการถ่ายทอดองค์ความรู้หมอลำมากกว่า 30 ปี ได้แก่ 1) ขั้นตอนการนำเอาองค์ความรู้หมอลำไปถ่ายทอดให้แก่โรงเรียน 2) วิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้หมอลำให้แก่นักเรียน 3) วิธีการถ่ายทอดความรู้ในลักษณะของการบรรยายหรืออบรมสัมมนา 4) การถ่ายทอดองค์ความรู้การเป็นผู้ประพันธ์กลอนลำ 5) การถ่ายทอดองค์ความรู้ความต้องการเป็นศิลปิน 6) การถ่ายทอดองค์ความรู้ในหน้าที่ของศิลปิน และ 7) การถ่ายทอดองค์ความรู้การส่งผลงานขอรางวัลศิลปิน

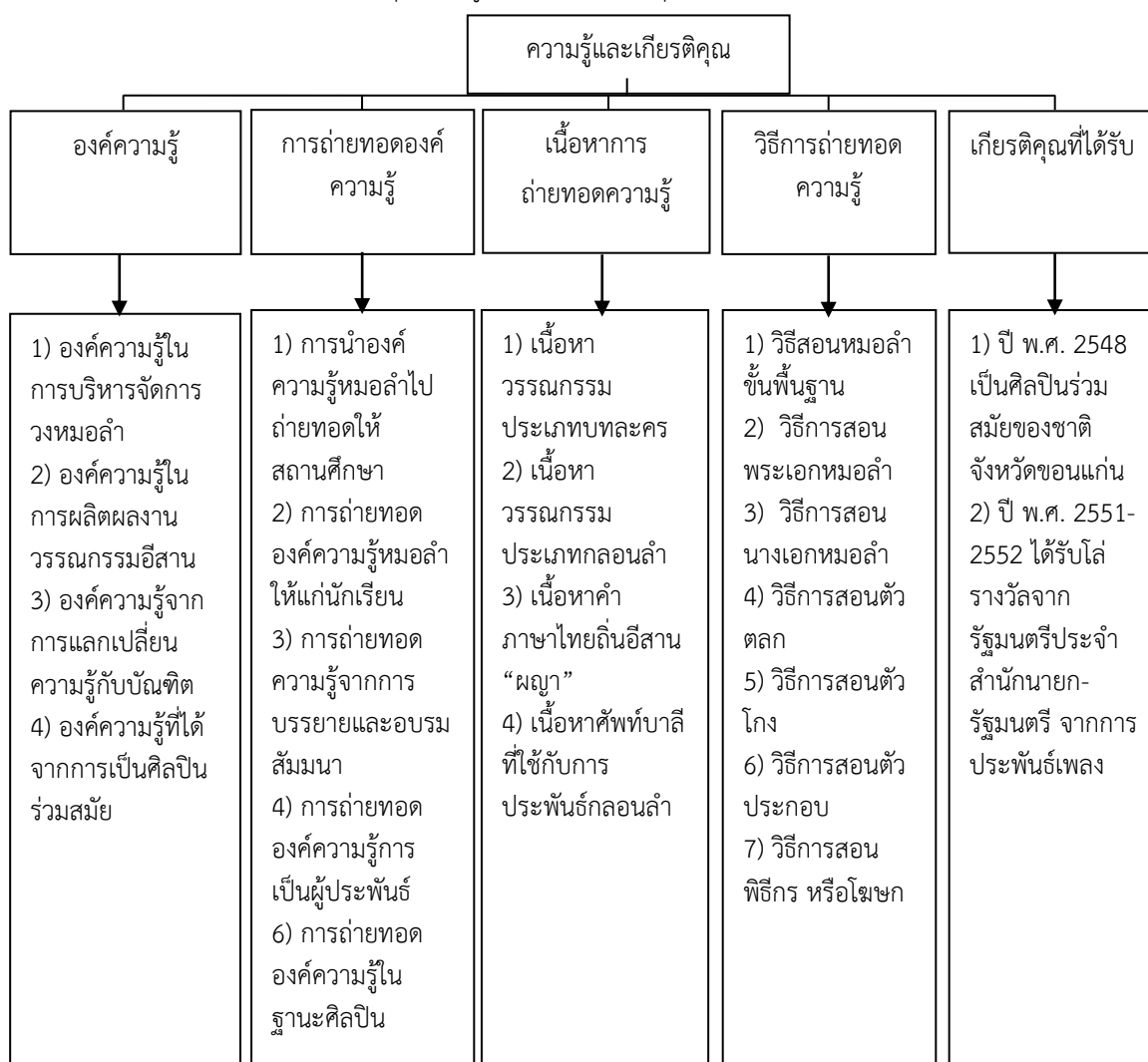
ภาพที่ 2 แสดงภาพหมอลำอรั่ม มุงคำภา สอนภูมิปัญญาหมอลำให้กับนักเรียน

จากการศึกษาเนื้อหาการถ่ายทอดความรู้หมอลำ พบว่า จากที่หมอลำอรั่มเป็นผู้ที่ชอบแสวงหาความรู้ด้านวิชาการทั้งทางโลก และทางธรรมจึงทำให้หมอลำอรั่มสามารถนำเนื้อหาสาระของวรรณกรรมมาถ่ายทอดความรู้ได้อย่างมีคุณค่า ได้แก่ 1) เนื้อหาวรรณกรรมประเภทบทละคร 2) เนื้อหาวรรณกรรมประเภทกลอนลำ 3) เนื้อหาคำภาษาไทยถิ่นอีสาน “ผญา” และ 4) เนื้อหาศัพท์บาลีมาปรับใช้ในการประพันธ์กลอนลำ

จากการศึกษาวิธีการถ่ายทอดความรู้หมอลำ พบว่า จากความชำนาญด้านการแสดงของหมอลำอรั่ม จึงมีแนวทางในการสอนการจัดการวง ได้แก่ 1) การสอนหมอลำขั้นพื้นฐาน 2) การสอนวิธีสังเกตลักษณะของผู้ที่เหมาะสมเป็นพระเอกหมอลำ 3) การสอนวิธีสังเกตลักษณะของผู้ที่เหมาะสมเป็นนางเอกหมอลำ 4) การสอนวิธีสังเกตลักษณะของตัวตลกของหมอลำเรื่องต่อกลอน 5) การสอนวิธีสังเกตลักษณะของตัวโกง หรือตัวร้าย ของหมอลำเรื่องต่อกลอน 6) การสอนวิธีสังเกตลักษณะของตัวประกอบในบท และ 7) การสอนวิธีสังเกตลักษณะของพิธีกร หรือโฆษกของหมอลำเรื่องต่อกลอน

จากการศึกษาผลงานและเกียรติคุณที่มีคุณค่าแก่การยกย่อง พบว่า เมื่อ ปี พ.ศ. 2548 หมอลำอรั่ม มุงคำภา ถูกยกย่องคัดเลือกให้เป็นศิลปินร่วมสมัยของชาติ จังหวัดขอนแก่น และ ปี พ.ศ. 2551-2552 ได้ประพันธ์เพลง คำเตือนเพื่อผู้บริโภค เพลง ส.ค.บ. กับสิทธิ์ผู้บริโภค 5 ประการ ร่วมกับคณะ ส.ค.บ. บัณฑิตศิลป์ โดยนำผลงานออกเผยแพร่สู่สถานศึกษา ภาครัฐ ประชาชน จนได้รับรางวัลที่ศูนย์ประชุมแห่งชาติสิริกิติ์ และที่ศูนย์ราชการเฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษา นนทบุรี จากรัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี และยังมีรางวัลอื่น ๆ อีกมากมายที่ไม่ได้กล่าวถึงในบทความนี้

จากที่กล่าวมาทั้งหมดสามารถสรุปความรู้ของหมอลำอรั่ม มุงคำภา ดังภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 3 แสดงภาพการวิเคราะห์ความรู้ของหมอลำอรั่ม มุงคำภา

จากการศึกษาการวิเคราะห์วรรณกรรมลำเรื่องต่อกลอนทำนองขอนแก่น ได้ผลสรุป ดังนี้

จากการศึกษาแก่นเรื่อง พบว่า แก่นเรื่องเน้นเกี่ยวกับการเป็นคนดี มีความขยันอดทน กตัญญูต่อบิดามารดา

จากการศึกษาเรื่องย่อผู้ประพันธ์มุ่งแสดงให้เห็นถึงแก่นเรื่องที่สะท้อนให้เห็นถึงการเลือกงาน ใช้เงินฟุ่มเฟือย และการเล่นพนัน และอีกประการคือเน้นให้ทำความดี ขยันอดทน กตัญญูต่อบิดามารดา ซึ่งจะทำให้ตนเองมีความก้าวหน้า และมีความสุขในบั้นปลายชีวิต

จากการศึกษาโครงเรื่อง พบว่า การเปิดเรื่องปริญาไม่เลือกงาน (ลูกกตัญญู) เริ่มจากหลวงตาสมเพชรได้นำลูกกำพร้าที่ถูกวางไว้ข้างกองขยะมาเลี้ยง จนสมเพชรโตเป็นหนุ่มและได้รักกับกานดา ลูกสาวคุณนายลำดวน ทำให้ปัญหาเรื่องปรากฏขึ้น คือคุณนายลำดวนไม่ยอมยกกานดาให้กับสมเพชรเพราะเห็นว่าเป็นคนยากจน แต่ในทางตรงกันข้ามกลับยกบุษบา ลูกสาวคนโตให้กับศักดิ์ที่เป็นคนมีฐานะดีกว่าแต่สุดท้ายแล้ว กลับถูกศักดิ์หลอกเอาที่ดินไปจำนองเล่นการพนันจนคุณนายลำดวนต้องเป็นหนี้สินถูกยึดบ้านและที่ดินทั้งหมด ทำให้ผู้ประพันธ์บทต้องได้คลี่คลายปัญหา โดยให้กานดาหนีไปสร้างฐานะครอบครัวใหม่กับสมเพชรที่กรุงเทพฯ ทำให้ปัญหาของกานดาได้รับการแก้ไข โดยกานดาและสมเพชรรำววยจากการประกอบอาชีพส่วนตัวที่สุจริต สรุปสุดท้ายแล้ว ศักดิ์และบุษบาได้หย่าร้างกัน ส่วนคุณนายลำดวนนั้นก็ถูกยึดบ้านและที่ดินไว้ที่อยู่อาศัยจึงเดินทางเร่ร่อนไปตามถนนและได้อาศัยอยู่ที่วัด จุดจบของปัญหาจึงเป็นเรื่องของกานดาและสมเพชรที่ได้ไปพบคุณนายลำดวนที่วัดและขออภัยให้คุณนายลำดวนกับ

บ้านด้วยแต่คุณนายลำดวน ขอจำศีลอยู่ที่วัดแห่งนี้เพื่อทำสมาธิ กานดาและสมเพศจึงกราบลาแล้วก็ได้มาทำบุญที่วัดแม่ลำดวนอยู่เป็นประจำ

ภาพที่ 4 แสดงภาพการแสดงลำเรื่องปรีญาไม่เลือกงาน ฉากกานดาขอขมาแม่ลำดวนและขอให้แม่กลับบ้าน

จากการศึกษาตัวละคร พบว่า ลักษณะนิสัยของตัวละครในบทลำเรื่อง แบ่งออกเป็นฝ่ายดี และฝ่ายไม่ดี นิสัยของตัวละครฝ่ายดีนั้น ตัวละครจะมีนิสัย มีจิตใจเข้มแข็ง มุ่งมานะ อดทน ขยันหมั่นเพียร กตัญญูต่อผู้มีบุญคุณ มีจิตใจงดงาม ใจบุญ มีเมตตาสูง ไม่สรุ่ยคุณค่าของคนที่ฐานะ และนิสัยของตัวละครฝ่ายไม่ดีนั้น ตัวละครจะมีค่านิยมในทางที่ผิดกฎหมายสูง คือ ชอบเล่นการพนัน วางอำนาจ ชอบเอาชนะ เห็นแก่ตัว และไม่ฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ขี้เกียจ เลื่องงาน ไม่เอาถ่าน เจ้าเล่ห์ คดโกง อิจฉาตาร้อน ชอบเอาชนะ และอวดรวย

จากการศึกษาธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ พบว่าธรรมชาติของมนุษย์นั้นมีทั้ง ฝ่ายดี และฝ่ายไม่ดี คือ ธรรมชาติของมนุษย์ฝ่ายดีนั้น จะมีความกตัญญูต่อผู้มีบุญคุณ ขยันหมั่นเพียร มีจิตใจโอบอ้อมอารี ตั้งใจทำงานเป็นคนชอบทำบุญ และมีเมตตาในทางศาสนาตรงกับ ศรัทธาจิต คือ เสียสละ มีศรัทธาแรงกล้าในสิ่งที่เชื่อถือ และพุทธจริต คือ ประณีต ประณีต สุภาพ และมีเมตตาสูง และธรรมชาติของมนุษย์ฝ่ายไม่ดีนั้น จะมีแต่ความโลภ ไม่เกรงกลัวต่อบาป มีความต้องการเอาชนะ เอาแต่ใจตนเอง มีความต้องการวัตถุสิ่งของเช่น เสื้อผ้าราคาแพง ในทางศาสนาตรงกับ โทสจริต คือ ใจร้อน โมโหง่าย ชอบชู้สาว พุดเร็ว เดินเร็ว และโมหจริต คือ ชอบฝัน ชอบสะสม ไม่มั่นใจในตนเอง เชื่อคนง่าย

จากการศึกษาการเปลี่ยนแปลงนิสัยของตัวละคร พบว่า ส่วนใหญ่แล้วการเปลี่ยนแปลงนิสัยของตัวละคร เป็นตัวละครประเภท สถิต คือ มีนิสัยไม่เปลี่ยนแปลง และส่วนน้อยที่ตัวละครเป็นประเภท พลวัต คือ สำนึกผิดกลับใจเป็นคนดี

จากการวิเคราะห์ฉาก พบว่า ลำเรื่องต่อกลอนทำนองของหมอลำอ่อมเป็นฉากที่เป็นสภาพแวดล้อมเชิงนามธรรม คือ การเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับศาสนา มีการสอนลูกสาวอยู่ในจาริตประเพณี มีการพรรณนาอารมณ์ความรู้สึกของตัวละครที่สะท้อนให้เห็นพฤติกรรมในการทำมาหากิน และการทำความเลวของตัวละคร

ตัวอย่าง ฉากที่เป็นสภาพแวดล้อมเชิงนามธรรม เช่นศาสนา จาริตประเพณี ค่านิยม ศีลธรรม อารมณ์ ความรู้สึกของตัวละคร พฤติกรรมของตัวละคร พบว่า

1) ศาสนาล่วงได้	สองพันกว่าปีปลาย
ขยายเป็นคำสอน	สู่ไทยนิกรบ้าน
เป็นสะพานเทียวได้	แสงไฟประทีปส่อง
แปดหมื่นพระธรรมชั้นธรรมา	จาโลกลงใส่ไว้ ไบลานให้ดอกต่อมา

(ล่วง หมายถึง ผ่าน)

ถอดความ ศาสนาผ่านมาได้สองพันกว่าปีแล้ว ยังใช้เป็นคำสอนแก่คนไทยอยู่ คำสอนนั้นเปรียบเหมือนแสงสว่างส่องทางให้ทุกคนได้เข้าใจและศึกษา จำนวนแปดหมื่นพระธรรมชั้นที่บันทึกไว้ในไบลานสืบต่อมา

ตัวอย่างนี้แสดงให้เห็นถึงคำสอนของศาสนาถึงแม้ว่าเวลาจะผ่านไปจนสองพันกว่าปีแล้ว ประชาชนยังได้ปฏิบัติตามคำสอนอยู่ คำสอนนั้นมีทั้งหมดแปดหมื่นพระธรรมชั้นที่จารึกไว้ในไบลาน ผู้ประพันธ์แสดงให้เห็นถึงการทำบุญของผู้คนอยู่ที่วัด เพื่อรักษาศิลปพร้อมรับเอาคำสอนของพระพุทธเจ้ามาปฏิบัติอย่างเคร่งครัด

2) ลำอีสานอนุรักษ์ไว้อย่าให้สิ้น	สืบทอดต่อเจตนา
ทั้งคุณลุงคุณอา	พ่อแม่เฮามาฟังเรื่อย
งานประเพณีทั้งเดือนสี่ เดือนห้า	ทั้งเดือนหก จนฮอดเข้าพรรษาหยุดไว้จ้งฟังต่อ
ประเพณีติดต่อ	สืบลูกหลานผู้เฒ่า เหาายังได้ไปฮ่วมงาน

(เดือนสี่ หมายถึง บุญพระเวส เดือนห้า หมายถึง บุญสงกรานต์ เดือนหก หมายถึง บุญบั้งไฟ และเข้าพรรษา หมายถึง เดือนแปด)

ถอดความ ชาวอีสานสืบทอดการขับลำกันมา โดยมีคุณลุงคุณอา พ่อแม่ ฟังหมอลำกันมาจนถึงปัจจุบัน และยังมีงานประเพณีบุญพระเวส บุญสงกรานต์ บุญบั้งไฟ และบุญเข้าพรรษา ที่ทุกคนชาวอีสานสืบสานมาอีกด้วย

ตัวอย่างนี้ แสดงให้เห็นถึงการจัดงานบุญประเพณีตามฮีตสิบสองของชาวอีสาน ผู้ประพันธ์ได้นำประเพณีในฮีตสิบสองมาเขียนดำเนินเรื่องด้วย ได้แก่ ประเพณีบุญพระเวส ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีบุญบั้งไฟ เป็นต้น เพื่อเป็นการสืบทอด และสืบสานประเพณีให้คงอยู่สืบไป

3) ชาวมือไปกราบลงขาเจ้า	ขอให้ฟังน้อลูกว่าเจ้าคือแม่ลำตวน
บ่ได้กวนสมาธิ	แต่ลูกตามหามานานแล้ว
ขอให้มารดาแก้ว	เว้านาลูกสาวแทน
นี่กะคือลูกแม่	กานดานางผู้น้อย ผู้คอยเจ้าอยู่สู่วัน

(ชาวมือ หมายถึง ยืนมือ เว้า หมายถึง พุด บ่ หมายถึง ไม่ แทน หมายถึง ด้วย นี่กะ หมายถึง นี่ก็ใช่ นาง หมายถึง ตัวฉัน สุวัน หมายถึง ทุกวัน)

ถอดความ กานดาก้มลงกราบแม่ลำตวนเพราะได้ตามหาแม่มานานแล้ว วันนี้ลูกพบกับแม่ลำตวนแล้วขอให้แม่พุดจากกับลูกบ้าง อย่าทำเป็นเมินเฉยอย่างนี้เพราะกานดาคิดตามหาแม่ลำตวนอยู่ทุกวัน

ตัวอย่างนี้แสดงให้เห็นถึง การวิงวอน อ้อนวอน เพื่อให้ผู้มีพระคุณได้อภัยความผิดให้ ผู้ประพันธ์เน้นย้ำให้เห็นถึงการทำผิดแล้วต้องยอมรับผิด รู้จักขอโทษและขอภัย หากได้กระทำผิดต่อผู้มีบุญคุณแล้วไม่ควรที่จะวางเฉยควรรีบแก้ไขและกระทำความผิดที่ต้องตามประเพณีทันที

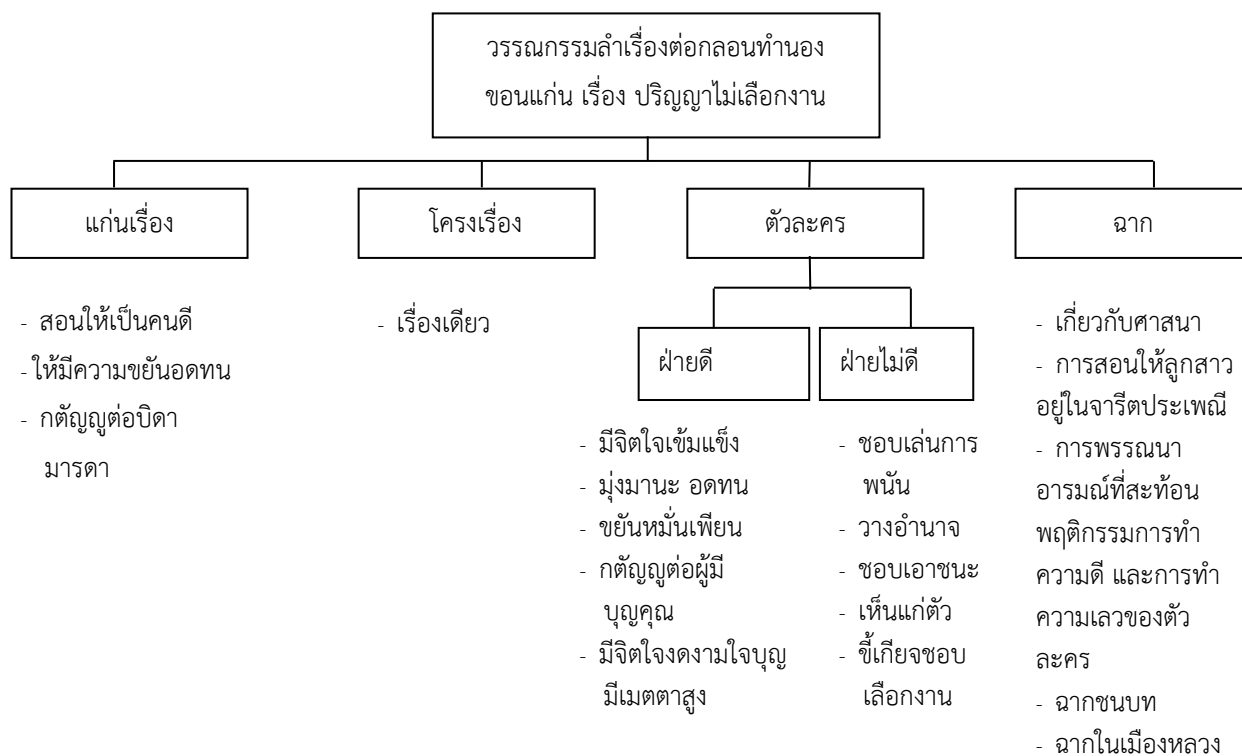
4) หันหูลูกแก้ว	แนวเป็นหยิ่งให้มีค่า
ลักษณะให้ถูกต้อง	มองแล้วจั่งคอยจา

(แนว หมายถึง เชื้อสาย, จา หมายถึง พุด)

ถอดความ ลูกผู้หยิ่งนี้จะมียศหรือไม่มีขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพ และการพุดจา

ตัวอย่างนี้แสดงให้เห็นถึง คำสอนของมารดาที่สอนลูกสาว ผู้ประพันธ์สื่อให้เห็นว่า แม่สอนลูกสาวให้มีกิริยามารยาทเรียบร้อย รักนวลสงวนตัว แม้แต่คำพุดที่พุดออกไปก็ควรระมัดระวังให้สุภาพ อ่อนน้อม ถ่อมตนอยู่เสมอ

จากที่กล่าวมาสามารถสรุปวรรณกรรมลำเรื่องต่อกลอนทำนองขอนแก่น เรื่อง ปริญาไม่เลื่องงาน (ลูกกตัญญู) ของหมอลำอ้อราม มุงคำภา ดังภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 5 แสดงภาพจากการวิเคราะห์วรรณกรรมลำเรื่องต่อกลอนทำนองขอนแก่น เรื่อง ปริญาไม่เลื่องงาน

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาชีวิตประวัติของหมอลำอรั่ม มุงคำภา พบว่า หมอลำอรั่ม มุงคำภา ไม่ได้เกิดในครอบครัวที่เป็นหมอลำแต่ด้วยฐานะที่ลำบาก หมอลำอรั่ม มุงคำภาจึงเพียรอุตสาหะใฝ่เรียนรู้ด้านการเป็นหมอลำ จะเกิดความเชี่ยวชาญ ปัจจุบันร่วมเป็นเวลา 47 ปีแล้ว ที่หมอลำอรั่ม มุงคำภา ได้อยู่ในวงการศิลปหมอลำ ซึ่งเป็นทั้งผู้กำกับ นักแสดง นักร้อง นักดนตรี และตัวตลก จนทำให้หมอลำอรั่มได้รับยกย่องให้เป็นศิลปินร่วมสมัยแห่งชาติ ปี พ.ศ. 2548 จังหวัดขอนแก่น และได้รับเชิญเป็นอาจารย์พิเศษในนามปราชญ์ชาวบ้านให้ไปสอนในระดับสถาบันการศึกษาทั่วประเทศ ความสามารถพิเศษของหมอลำอรั่ม มุงคำภาที่น่าสนใจก็คือ การประพันธ์ลำเรื่องต่อกลอนทำนองขอนแก่น ที่นำไปสู่การจัดการวงหมอลำ ซึ่งก่อให้เกิดเป็นนวัตกรรมลำเรื่องต่อกลอนทำนองขอนแก่นออกมาหลายเรื่องด้วยกันซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ บุญจันทร์ จอมศรีประเสริฐ (2555) เรื่อง อัตลักษณ์หมอลำกลอน พบว่า บุคคลที่ก้าวเข้ามาสู่อาชีพการเป็นศิลปิน ได้แก่ ผู้ช่วยศาสตราจารย์เจริญชัย ชนไพโรจน์ อาจารย์ประมวล พิมเสน พ่อครูเคน ดาเหลา พ่อครูทองเจริญ ดาเหลา และดร.ราตรีศรีวิไล บงสิทธิพร มีภูมิหลังมาจากครอบครัวที่ยากจน แต่สนใจฝึกฝนการประพันธ์กลอนลำ และการขับร้องหมอลำจากครูและศึกษาด้วยตนเองจนประสบผลสำเร็จในชีวิตจนได้รับการยกย่องให้เป็นศิลปินแห่งชาติ เช่น พ่อครูเคน ดาเหลา เป็นต้น ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า การเรียนรู้หมอลำนั้นเป็นความสนใจเฉพาะบุคคลซึ่งบุคคลที่สนใจนั้นได้ทำการศึกษาค้นคว้า ฝึกฝน จนเกิดความชำนาญ เมื่อผลงานที่ได้สร้างสรรค์นั้นได้รับการชื่นชมและยกย่องจากหน่วยงานต่าง ๆ ก็จะทำให้ผู้ที่เป็ศิลปินนั้นเกิดความภาคภูมิใจ และสร้างผลงานอยู่ตลอดเวลา ดังเช่น ศิลปินที่ได้กล่าวมาข้างต้นรวมทั้ง หมอลำอรั่ม มุงคำภา ด้วยเช่นกัน

จากการศึกษาวรรณกรรมบทลำเรื่องต่อกลอนทำนองขอนแก่น ของหมอลำอรั่ม มุงคำภา เรื่อง ปริญาไม่เลื่องงาน (ลูกกตัญญู) พบว่า แก่นเรื่องมีเรื่องเดียวโดยเน้นการสร้างคุณธรรม มีความขยันอดทน กตัญญูต่อผู้มีพระคุณ ส่วนโครงเรื่องมีความขัดแย้งที่เกิดในเรื่องเป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างตัวเอกของเรื่องกับคู่กรณี เป็นเรื่องราวที่เรียงลำดับตามเหตุการณ์ตามเวลาไม่ซับซ้อน ตัวละครมีนิสัย 2 ประเภทคือ ฝ่ายดี และฝ่ายไม่ดี ซึ่งตัวละครฝ่ายดีจะมีจิตใจเข้มแข็ง มุ่งมานะ อดทน ขยันหมั่นเพียร กตัญญูต่อผู้มีบุญคุณ มีจิตใจงดงาม ใจบุญ มีเมตตาสูง ไม่สรุปคุณค่าของคนที่ฐานะ ส่วนตัวละครฝ่ายไม่ดีจะมีค่านิยมในทางที่ผิดกฎหมายสูง คือ ชอบเล่นการพนัน วางอำนาจ ชอบเอาชนะ เห็นแก่ตัว และไม่ฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ขี้เกียจ เลื่องงาน ไม่เอากำน เจ้าเล่ห์ คดโกง อารมณ์พาล ชอบเอาชนะ อวดรวย ส่วนในธรรมชาติของความเป็นมนุษย์นั้นสรุปได้ว่า มีทั้งคนดี และคนไม่ดี

และฉากเป็นฉากที่แสดงถึงฉากของวิถีชีวิตของคนชนบทกับเมืองหลวงในปัจจุบัน ฉากที่เป็นนามธรรมนั้นจะเน้นฉากที่เป็นจารีตประเพณี ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ปริญญา ป่องรอด (2544) ได้ทำการวิจัยเรื่องการวิเคราะห์บทหมอลำเรื่องต่อกลอน พบว่าเรื่องที่นำมาประพันธ์เป็นบทหมอลำเรื่องต่อกลอน เป็นเรื่องราวที่ใกล้ตัวเข้าใจง่าย ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นตัวอย่างในการปฏิบัติตน โดยชี้ให้เห็นถึงความดีและความไม่ดีที่ชัดเจน มีแก่นเรื่องเดียว โครงเรื่องไม่ซับซ้อน มีตัวละครหลักในการดำเนินเรื่องเพียงหนึ่งหรือสองตัวละครเท่านั้น สำหรับฉากนั้นเป็นฉากที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นท้องถิ่นอีสาน ทั้งนี้จะเป็นเพราะว่า วรรณกรรมอีสานที่ถูกยกย่องขึ้นมาประพันธ์นั้น ส่วนใหญ่ผู้ประพันธ์จะสร้างเรื่องราวให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนที่อยู่อาศัยมากที่สุด เพื่อให้ผู้ชมการแสดงเหมือนกับว่าเขาได้เข้าไปร่วมแสดงด้วย ดังนั้น วรรณกรรมลำเรื่องต่อกลอนทำนองขอนแก่น จึงได้รับความนิยมเป็นอย่างมากมาจนถึงปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาบทลำเรื่องต่อกลอนทำนองขอนแก่น มีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากกรณีศึกษาตัวอย่างวรรณกรรมลำเรื่องต่อกลอนทำนองขอนแก่นของหมอลำอร่าม มุงคำภา ทำให้ทราบถึงคุณค่าของงานวรรณกรรมอีสาน ซึ่งในปัจจุบันได้ขาดแคลนคนสืบทอด และต่อยอดในงานด้านนี้ถึงขั้นวิกฤต ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการประพันธ์บทลำเรื่องต่อกลอนอาจเป็นเรื่องยากพอสมควร เพราะคนที่สร้างผลงานประเภทนี้จำเป็นต้อง เขียนบทแสดงได้ ประพันธ์กลอนลำได้ และอย่างน้อยต้องลำเป็น และแสดงละครได้ ดังนั้น ระบบการศึกษาในระดับอุดมศึกษาของคณะศิลปกรรมศาสตร์ ควรจัดทำหลักสูตรการประพันธ์กลอนลำเรื่องต่อกลอนทำนองขอนแก่นขึ้น ไว้ในสาขาที่เกี่ยวข้อง เพื่อจะได้เกิดการศึกษาต่อยอด รวมทั้งสำนักวัฒนธรรมประจำจังหวัดต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ควรมีการจัดอบรมศึกษาวรรณกรรมลำเรื่องต่อกลอนทำนองขอนแก่น ให้เยาวชนและผู้ที่มีสนใจเรียนรู้ได้ศึกษาต่อไป

2. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

2.1 สถาบันการศึกษาทั้งของภาครัฐและเอกชนทั้งในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัย ควรนำผลงานวิจัยนี้ไปใช้ประโยชน์ในการทำนุบำรุงการศึกษาทางภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยใช้เป็นแนวทางในการจัดทำหลักสูตรหมอลำเรื่องต่อกลอนทำนองขอนแก่น ใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในรายวิชาภูมิปัญญาไทย และใช้เป็นเอกสารประกอบการอบรมและสัมมนา

2.2 ผู้ที่สนใจในการประพันธ์วรรณกรรมลำเรื่องต่อกลอนทำนองขอนแก่น ต้องศึกษาในเรื่อง องค์ ฉาก และโครงเรื่อง ให้เกิดความเข้าใจเสียก่อน เพราะในบทลำเรื่อง มีคำกลอนประกอบด้วย กลอนเปิดเรื่อง กลอนลำเดิน กลอนสรุป และกลอนลา ดังนั้นผู้เขียนบทต้องเก่งและควรมีความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้พอสมควร

2.3 ผู้ที่สนใจในการประพันธ์บทลำเรื่องต่อกลอนทำนองขอนแก่น ควรศึกษาวิถีชีวิต หรือบริบทของสังคมนั้น ๆ ให้ชัดเจนก่อนที่จะประพันธ์บทลำเรื่อง เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับชุมชนนั้น ๆ และจะทำให้วรรณกรรมที่ประพันธ์ขึ้นได้รับความนิยมในกลุ่มคนที่ถูกนำเรื่องราวมาประพันธ์เป็นอย่างดี

3. ข้อเสนอแนะในการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป

3.1 ควรมีการศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นบทลำเรื่องต่อกลอนทำนองขอนแก่น เพื่อใช้สอนในระดับโรงเรียนประถมศึกษา และมีธยมศึกษา

3.2 ควรมีการศึกษาวิจัยบทลำเรื่องต่อกลอน ทำนองอื่น ๆ ด้วยเพื่อจะได้ทราบรูปแบบการประพันธ์ของแต่ละทำนอง

3.3 ควรมีการศึกษาอัตลักษณ์ของลำเรื่องต่อกลอนทำนองต่าง ๆ เพื่อจะได้ทราบเกี่ยวกับฉันทลักษณ์ และสังคีตลักษณ์ของลำเรื่องต่อกลอนทำนองขอนแก่น

กิตติกรรมประกาศ

จากบทความเรื่องการวิเคราะห์วรรณกรรมลำเรื่องต่อกลอนทำนองขอนแก่น : กรณีศึกษา หมอลำอร่าม มุงคำภา ผู้วิจัยมีความภาคภูมิใจที่ตนเองได้เกิดเป็นลูกอีสาน และได้สืบเสาะแสวงหาศิลปวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นของอีสานที่กำลังจะขาดช่วง คนที่มาสืบสานต่อนั้นก็คือ วรรณกรรมลำเรื่องต่อกลอนทำนองขอนแก่น โดยเฉพาะผู้ประพันธ์บทการแสดงและประพันธ์กลอนลำ

ผู้วิจัยขอขอบคุณอาจารย์อร่าม มุงคำภา ที่เป็นแม่แบบของลำเรื่องต่อกลอนทำนองขอนแก่นที่มากด้วยประสบการณ์โดยตรง ที่เอื้อเพื่อข้อมูลในการวิจัยในครั้งนี้

ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์สำเร็จ คำโหมง รองศาสตราจารย์ ดร.ยาใจ พงษ์บริบูรณ์ รองศาสตราจารย์ ดร.ประจิด มหาหงษ์ และรองศาสตราจารย์วิไลวัจน์ กฤษณะภูติ ที่ชี้แนะแนวทางในการดำเนินการวิจัย จนกระทั่งงานวิจัยเสร็จสมบูรณ์ลงได้

เอกสารอ้างอิง

- [1] บุญจันทร์ เพชรเมืองเลย, (2557, พฤศจิกายน.) อร่าม มุงคำภา. สัมภาษณ์. **ชีวประวัติหมอลำอร่าม,**
กล้องวิดีโอของผู้สัมภาษณ์ [2557, พฤศจิกายน 1.]
- [2] _____. (2555). **อัตลักษณ์ลำกลอนทำนองขอนแก่น.** ขอนแก่น. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ.
- [3] ประมวล พิมพ์เสน. (2546) **หมอลำหมู่วาทขอนแก่น.** พิมพ์ครั้งที่ 3. ขอนแก่น: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดขอนแก่น
โรงเรียนกัลยาณวัตร.
- [4] ปริญญา ป่องรอด. (2544). **การวิเคราะห์บทหมอลำเรื่องต่อกลอน.** วิทยานิพนธ์. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ไทยศึกษา):
มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- [5] ราตรีศรีวิไล บงสิทธิพร. (2544). **สุนทรียภาพในกลอนลำของหมอลำกลอน : องค์ประกอบและปัจจัยเกื้อหนุน
ในการสร้างสรรค์.** วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.